

THE THEME OF PACIFISM AND FOREIGN-GEORGIAN INTELLECTUALS

პატიფიზმის თემა და
უცხოელ-ქართველი ინტელიგენტები

TAMAR GOGOLADZE

Professor of Gori State Teaching
University, Gori, Georgia

ORCID: 0000-0003-0450-2924

tamilagogoladze@gmail.com

+995 577 25 12 72

Abstract

The nineteenth century is more or less related to both militaristic and pacifist tendencies, caused by real-world events, wars, local struggles, especially in the 50-s and 70-s, which are somehow reflected mainly in journalism, scientific-sociological works and literary texts. From this point of view, our attention is focused on the retrospective analysis of the thoughts of Berta von Suttner (1843-1914) and Niko Nikoladze (1842-1928), representatives of two (foreign and Georgian) intellectuals, which found a peculiar reflection even among researchers (Irina Bagration-Mukhraneli) though somehow vaguely and schematically. The aim of the research is to evaluate the anti-militarist letters published by Niko Nikoladze in the newspaper "Obzor" and evaluating the merit of Berta von Suttner, the Nobel Laureate in the field of peace, in the preparation of the World Congress in The Hague, especially with the feature text "Die Waffen Nieder!" The above-mentioned material by N. Nikoladze and Berta Suttner is related to the period, namely the 1870s, though the research process does not focus on their acquaintance. It is clear what significance their thinking had for the development of the pacifist tendency of political thought.

Keywords: Down with the war, honor, militarism, Georgia.

თამარ გოგოლაძე

გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის

პროფესორი, გორი, საქართველო

ORCID: 0000-0003-0450-2924

tamilagogoladze@gmail.com

+995 577 25 12 72

აბსტრაქტი

XIX საუკუნის ეპოქა მეტ-ნაკლებად უკავშირდება, როგორც მილიტარისტულ, ისე პაციფისტურ ტენდენციებს, რაც გამოწვეულია რეალური მსოფლიო მოვლენებითაც, ომებით,

ლოკალური ბრძოლებით, განსაკუთრებით 50-იან და 70-იან წლებში, რაც ერთგვარად აისახება ძირითადად პუბლიცისტიკაში, სამეცნიერო-სოციოლოგიურ ნაშრომებსა და ლიტერატურულ ტექსტებში. ამ თვალსაზრისით ჩვენი ყურადღება მახვილდება ორი (უცხოელი და ქართველი) ინტელიგენციის წარმომადგენლის, ბერტა ფონ ზუტნერისა (1843-1914), და ნიკო ნიკოლაძის (1842-1928) ნააზრევის რეტროსპექტულ ანალიზს, რამაც თავისებური ასახვა ჰპოვა კიდევ მკვლევარებში (ირინა ბაგრატიონ-მუხრანელი), თუმცა რამდენადმე ბუნდოვნად და სქემატურად. კვლევის მიზანი აღნიშნულ ეტაპზე ნიკო ნიკოლაძის მიერ გაზეთ „ობზორში“ გამოქვეყნებულ ანტიმილიტარისტულ წერილებსა და ბერტა ფონ ზუტნერის, ნობელის პრემიის ლაურეატის მშვიდობის დარგში, ღვაწლის შეფასება ჰააგის მსოფლიო კონგრესის მომზადების პროცესში, განსაკუთრებით, მხატვრული ტექსტით „Die Waffen nieder!“. ნ. ნიკოლაძის და ბერტა ზუტნერის აღნიშნული მასალა ერთ პერიოდს უკავშირდება, კერძოდ 1870-იან წლებს, თუმცა კვლევის პროცესში არაა გამახვილებული ყურადღება მათ ნაცნობობაზე. იკვეთება, რა მნიშვნელობა ჰქონდა მათ ნააზრევს პოლიტიკური აზროვნების პაციფისტურ ტენდენციის განვითარებაში.

საკვანძო სიტყვები: ძირს ომი, პაციფიზმი, მილიტარიზმი, საქართველო.

შესავალი

„პაციფიზმის თემა“ განსაკუთრებით პოპულარული ხდება ევროპის ქვეყნების მოწინავე ინტელიგენციაში ახალი, XIX საუკუნის დასაწყისიდან, რომელიც დასაწყისში თითქოს ატარებდა ერთგვარად უტოპიურ ხასიათს, მაგრამ ერთა ლიგის ჩამოყალიბების შემდგომ უფრო რეალური სახეს იღებს. ეს იდეები უკვე 60-იანი წლებიდან ცნობილი ხდება პეტერბურგსა და მოსკოვში უმაღლესი განათლების მისაღებად წასული ახალგაზრდა ქართველი მამულიშვილებისათვის, მით უმეტეს, რომ დემოკრატიული მიმართულების რუსულ პრესაში ქვეყნდება ნ. ჩერნიშევსკის, გერცენის წერილები. იბადება კითხვები: რა სჯობია, მშვიდობით თუ ომით პოლიტიკის წარმოება, რა მნიშვნელობა ენიჭება ევროპის წამყვანი ქვეყნების შეხვედრა-კონგრესებს პოლიტიკური მიმართულების ასაღებად, როგორია ამ კუთხით დამოუკიდებლობა დაკარგული ქვეყნების (მათ შორის საქართველოს) ბედი ამ პროცესებში და რა ეკონომიკური შედეგები მოაქვს ომს თუ მშვიდობას. აღნიშნულ საკითხებზე დაფიქრება-გააზრებას ხელს უწყობდა იმდროინდელი პოლიტიკური ვითარება, შემდგომ რუსეთ-თურქეთის ომი და სხვ.

ნიკო ნიკოლაძემ (1848-1928) ახალგაზრდა ქართველმა სამოციანელმა უკვე 1868 წლიდან მიაქცია ყურადღება აღნიშნულ საკითხებს და 1868 წელს საზღვარგარეთ, შვეიცარიაში ყოფნის პერიოდში ბეჭდავს თავის სადისერტაციო ნაშრომს „ომი და ეკონომიკური შედეგები“. ჟენევაში იმავე პერიოდში იგი ამთავრებს ციურიხის უნივერსიტეტს და იცავს სადოქტორო დისერტაციას იგივე, ოღონდ გაღრმავებულ თემაზე „განიარაღება და მისი ეკონომიურ-სოციალური შედეგები“ (ფრანგულ ენაზე გამოიცა).

სამშობლოში დაბრუნების შემდგომ ნიკო ნიკოლაძე თანამშრომლობს ჯერ გაზეთ „დროებაში“, 1878 წლიდან კი მისივე რედაქტორობით გამოდის რუსულენოვანი გაზეთი „ობზორი“, რომელსაც ცარისტული მთავრობა ხურავს ორი წლის შემდეგ, ხოლო სამართალში მიეცემა რედაქტორი - ნიკო ნიკოლაძე. აღნიშნულმა სასამართლომ მას დიდი პოპულარობა მოუტანა არამარტო საქართველოში, არამედ რუსეთის მოწინავე საზოგადოებაში, რუსეთ-თურქეთის ომის დროს კი სამხედრო კორესპონდენტიც იყო და წერდა სამხედრო დღიურებს „ტფილისის უწყებანისათვის“. ბუნებრივია, ყოველივე ეს ხელს უწყობს გაბედული პუბლიცისტის პაციფისტური იდეების გაღრმავებასაც.

ამდენად 1868-1878 წლები ნიკო ნიკოლაძისათვის აღინიშნება ამ მიმართულებით ხედვით, რაზედაც სამეცნიერო ლიტერატურაში (შ. აბზიანიძე) ზერელედ ან საერთოდ არაა გამახვილებული ყურადღება, რასაც ხელს უშლიდა ის გარემოებაც, რომ ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტიკა გაზეთ „ობზორისათვის“ რუსულ ენაზე იყო და მათი თარგმნა - გამოცემა განხორციელდა მხოლოდ მწერლის თხოვლებათა სრული კრებულის გამოცემის პერიოდში 1970 წელს (იხ. ნ. ნიკოლაძის „თხოვლებანი“ ტ. VI, დავით გამეზარდაშვილის რედაქციითა და შენიშვნებით). თუმცა გამოიკვეთა ნიკო ნიკოლაძის 185 წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის შრომათა კრებულში (გ. თავართქილაძის საერთაშორისო სასწავლო უნივერსიტეტი) მოსკოვში მოღვაწე ქართველი მეცნიერის ირინა ბაგრატიონ-მუხრანელის წერილში „ბერტა ფონ ზუტნერი“, რომელმაც პირველმა, (თუმცა მეცნიერულ აპარატურის მიუთითებლად) დაუკავშირა ორი პაციფისტის, უცხოელი ბერტა ფონ ზუტნერისა და ქართველი ნიკო ნიკოლაძის სახელები „პაციფიზმის თემას“.

წინამდებარე წერილში გადავწყვიტეთ წარმოვადგინოთ XIX საუკუნის 70-იან წლებში ამ ორი ინტელიგენტის, უცხოელისა და ქართველის, პაციფისტური განწყობილებებისა და ქმედითი საქმიანობის ნიმუშები რამდენიმე პუბლიცისტურ თუ მხატვრულ მასალაზე დაყრდნობით. თუმცა შემდგომი კვლევის საგანია ნ. ნიკოლაძისა და ბერტა ზუტნერის, მშვიდობის დარგში პირველი ნობელიანტი ქალის ნაცნობობისა და იდეური თანამშრომლობის საკითხები, რაც საძიებელი იქნება ორივე მოღვაწის საარქივო მასალებში და არსებითი მნიშვნელობა აქვს სადღეისოდაც.

მეთოდები

გამოყენებულია შედარებით-ტიპოლოგიური და კომპარტივი-სტული მეთოდოლოგია, განსაკუთრებით ნიკო ნიკოლაძის „თხოვლებათა VI ტომში გამოქვეყნებულ რამდენიმე პუბლიცისტური წერილისა და ბ. ზუტნერის მხატვრული ტექსტის („ძირს იარაღი“) თანახმიანობის გათვალისწინებით.

მსჯელობა და შედეგები

ეპოქა, რომელშიც ცხოვრობდა უცხოელი და ქართველი ინტელიგენტი, ძირითადად მოიცავს 1870-იანი წლების დასასრულს, როდესაც ბერტა ფონ ზუტნერი იწყებს თავის სამწერლო მოღვაწეობას, ხოლო საქართველოდან წასვლის შემდეგ ქმნის თავის განთქმულ რომანს „ძირს იარაღი!“ რუსეთ-თურქეთის ომის დროს (1877) ბერტას მეუღლე წერდა რეპორტაჟებს საომარი მოქმედებების შესახებ ვენის პერიოდულ გამოცემებში.

ბერტა ფონ ზუტნერთან ერთბაშად არ მოსულა პაციფიზმის თემა. ეს ნელ-ნელა მომწიფდა ახალგაზრდა, ენერგიულ ქალბატონში და ისიც საქართველოში.

როგორია პოლიტიკური მდგომარეობა ევროპაში ამ დროისათვის?

„XIX საუკუნის 70-იან წლებში აღმოსავლეთის საკითხი კვლავ მოექცა საერთაშორისო ურთიერთობის ცენტრში. გაძლიერდა ევროპის დიდ სახელმწიფოთა ბრძოლა თურქეთის მემკვიდრეობის გაყოფისათვის. ავსტრიაუნგრეთს, რომელსაც სურდა ბოსნიისა და ჰერცეგოვინის ხელში ჩაგდება, აშინებდა რუსეთის გავლენის ზრდა ბალკანეთზე. ინგლისი გაბატონებული იყო თურქეთის ბაზრებზე და მთელი ძალით ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის მიერ ბოსფორ-დარდანელის სრუტეების ხელში ჩაგდების ცდებს. გერმანია ხელს უწყობდა აღმოსავლეთის საკითხის გამწვავებას, რადგან ეს აძლევდა მას მოქმედების თავისუფლებას ცენტრალურ ევროპაში“ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1970:439) - აღნიშნავს საბჭოური ეპოქის ისტორიკოსი ალ. ბენდიანიშვილი. ასეთ პერიოდში ნიკო ნიკოლაძე ყურადღებას ამახვილებს თავის პუბლიცისტურ წერილებში (გაზეთ „ობზორში“) ბერლინის

კონგრესსა (რომელიც გაიმართა 1878 წლის 13 ივნისს) და მის მოლოდინებზე. „კონგრესი მოწვეული იყო ავსტრია-უნგრეთისა და ინგლისის მოთხოვნით, რომელსაც ფარულად მხარს უჭერდა გერმანია. კონგრესს ისინი მიზნად უსახავდნენ სან-სტეფანოს 1878 წლის საზავო ხელშეკრულების გადასინჯვას რუსეთისა და სხვა სლავიანური ქვეყნების ინტერესთა საზიანოდ. ახალი ომის საფრთხის გამო, რუსეთი იძულებული გახდა დათანხმებულიყო კონგრესის მოწვევას“ (ნიკოლაძე, 1970:589). ნიკო ნიკოლაძემ 20-ზე მეტი პუბლიცისტური წერილი უძღვნა ბერლინის კონგრესის საკითხებსა და მასზე კრიტიკულ შენიშვნებს. ჩვენ რამდენიმეზე შევაჩერებთ ყურადღებას: „საკვირაო საუბარი“, „მშვიდობა, რაღაც არ უნდა დაგვიჯდეს!“, „ბერლინის ტრაქტატი“.

ნიკო ნიკოლაძისათვის მთავარი საკითხია, რას იძლევა საომარი მოქმედება და რას მშვიდობა, რა მნიშვნელობა აქვს ევროპის სახელმწიფოთა ლიდერების შეხვედრებს ბერლინის კონგრესის სახით, რას მოუტანს ის საქართველოს.

აქ, განსაკუთრებით პირველ წერილში („საკვირაო საუბარი“), პუბლიცისტი ფანტაზიის მეშვეობით წარმოადგენს ბერლინის კონგრესს და იქ გამომსვლელთა პოზიციებს ერთგვარ იუმორისტულ საბურველში ახვევს.

ნიკო ნიკოლაძე წერილში „მშვიდობა, რაღაც არ ნდა დაგვიჯდეს“, გადაჭრით აცხადებს, რომ, თუმცა „ომი არის ყველაზე დიდი უბედურება, მაგრამ თუ იგი აკმაყოფილებს სახელმწიფო ინტერესებს, მაშინ მისი დამთავრების შემდეგ ადვილად ხერხდება ქვეყნის ეკონომიკური ძალების აღდგენა (ნიკოლაძე, 1970:50). მაგრამ შედეგი მოაქვს თუ არა რაიმე კონგრესს, ან მის გადაწყვეტილებას? ამიტომ „თანამედროვე პოლიტიკურ ვითარებაში ბერლინის კონგრესს მხოლოდ ასეთი მშვიდობა შეუძლია მოგვცესო“. მაგრამ ჭეშმარიტი კი? პაციფისტი ნიკოლაძე ხედავს, რომ ბერლინის კონგრესს თეორიულად კი უნდა შეეძლოს საკითხების მოგვარება, მაგრამ იქ, სადაც სხვადასხვა სახელმწიფოს თავის ინტერესი აქვს მეორეთა მიმართ, ეს შეუძლებელია, ასეთ შემთხვევაში („საკვირაო საუბარი“), „როცა მე მინდა გადავწყვიტო ანდა გამოვიტანო ჩემთვის საკითხი ზავისა და ომის შესახებ მე თვალს მივაპყრობ სრულიად არა კონგრესს... მეორე მხრივ, მე კარგად ვიცი, რომ კონგრესზე არასოდეს იქნება ლაპარაკი ჩემი სამშობლოს ან ჩემი ერის გათავისუფლების შესახებ და უნდა გამოვტყდე, არც ვთვლი საჭიროდ და საპატიოდ „კონგრესის გზით“ გათავისუფლებას... (ნიკოლაძე, 1970:29).

ნიკოლაძე იხსენებს 5 წლის წინ ამერიკის შეერთებული შტატების ინიციატივით ყველა საერთაშორისო საკითხის სამედიატორო სასამართლო გზით გადაჭრის ტენდენციას. პუბლიცისტსაც აღეძრა აზრი ფანტაზიისა ბერლინის კონგრესის გასაშუქებლად. ამიტომ ცდილობს დაასაბუთოს, რომ ასეთი კონგრესები უშედეგოა, რამდენადაც ამა თუ იმ ქვეყნის ან ქვეყნების ინტერესების გათვალისწინებით იმართება და შედეგებიც ასეთივეაო. ასეთ შემთხვევაში პუბლიცისტი არ უარყოფს საომარ მოქმედებას. თუმცა, როგორც წერილში „ბერლინის ტრაქტატი“ (რომლის თანახმადაც შევიდა ცვლილებები სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებაში) რაღაც კი გაკეთდა, კერძოდ, რუსეთს მიეკუთვნა ყარსი და არდაგანი თავიანთი ოლქებითურთ, ხოლო ბათუმი გამოცხადდა პორტო-ფრანკოდ, ანუ თავისუფალ ნავსადგურად, რაღაცა მთავარი მაინც გაკეთდაო. ნიკოლაძე სხვა წერილებში მსჯელობს ომის გაკვეთილებზეც, რაც იძლევა შემდგომი დაფიქრების საშუალებასაც. ამდენად, ნიკოლაძე დაკვირვებული მხედართმთავარივით თვალს ადევნებს ყველა წარსულს, თუ აწმყო მოვლენებს ომისა და მშვიდობის საკითხებთან დაკავშირებით. ამით იგი ეხმიანება ბერტა ზუტნერის მხატვრულ ტექსტში „ძირს იარაღი“ განვითარებულ ტენდენციასაც. რომანის მთავარი გმირის, გენერლის ასულის ფიქრები თუ დასაწყისში, ახალგაზრდობაში მილიტარისტულია და მტკიცედ გათავისუფლებული, რომ „ხელმწიფის უპირველესი ვალია, გამუდმებით ბრძოლები

აწარმოოს, რომ ბრძოლები, ასე ვთქვათ, ის ეტლია, ხალხის ბედისწერას დროის გზაზე რომ მიაქროლებს, რომ ომები ბუნების გარდუვალ კანონებს შეესაბამება და ქარიშხალივით თუ მიწისძვრასავით დროდადრო უნდა დაგვატყდეს თავს, რომ თუმცა მათ ძრწოლა და უბედურება მოაქვთ, საბოლოოდ მაინც გამართლებული და სასიკეთოა“ (ზუტნერი, 2019:13). დაქვრივებული გმირი ქალი უკვე შიშით და ზიზღით აღიქვამს ომს და მის ტრაგიკულ შედეგებს: „ნებისმიერი ხელისუფალი ისევეა ვალდებული, ქვეყანა ომს მოარიდოს, როგორც გემის კაპიტანია ვალდებული, გემი ჩაძირვას მოარიდოს“ (ზუტნერი, 2019:528) და მხოლოდ მაშინ მიიჩნევს, რაიმე საზოგადოებრივ კონგრესებს, თუ ისინი ჭეშმარიტად მშვიდობის დაცვას ემსახურებიან და არა რომელიმე სახელმწიფოს, თუ სახელმწიფოთა პირადულ ინტერესებს. ასეთი პოლიტიკის მომხრეა უცხოელი ბერტა ფონ ზუტნერი და ქართველი ნიკო ნიკოლაძე.

დასკვნები

მიუხედავად იმისა, რომ წინამდებარე სტატიაში ვერ მოხერხდა ორი ინტელიგენტის, ბერტა ფონ ზუტნერისა და ნიკო ნიკოლაძის ურთიერთკავშირის დამამტკიცებელი დოკუმენტების მოკვლევა, მათი ნააზრევის შედარებამ პაციფიზმის თემასთან დაკავშირებით მიგვიყვანა ასეთ დასკვნებამდე:

- უცხოელიც და ქართველიც თავიანთ პუბლიცისტურ წერილებსა თუ მხატვრულ ტექსტებში უარყოფს ომს, გამოკვეთს მის ეკონომიურ-სოციალურ შედეგებს, ორივე გრძნობს, რომ იგი საზიანოა, დამღუპველი, როგორც ერებისთვის, ისე თვით ინდივიდისათვის;
- ნიკო ნიკოლაძე უარყოფს მსოფლიო ლიდერთა კონგრესების და მათ გადაწყვეტილებათა მნიშვნელობას, თუ აქ არაა მხოლოდ პირადული ინტერესები ქვეყნისა;
- მაგრამ, თუ კონგრესი მიიღებს სწორ გადაწყვეტილებას, იგი შეიძლება სასარგებლო აღმოჩნდეს ამა თუ იმ ერის, ქვეყნის ისტორიისათვის და ხელი შეუწყოს შემდგომი მშვიდობის უზრუნველყოფას;
- ისეთი პატარა, დამოუკიდებლობადაკარგული ქვეყნისათვის, როგორც იყო საქართველო, პატრიოტი მამულიშვილისათვის, მაინც საკუთარი ქვეყნის ინტერესებია, რომლის გადაწყვეტაც არ აინტერესებდა ბერლინის კონგრესს;
- ნ. ნიკოლაძემაც და ბ. ზუტნერმაც თავისი მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ომისა და მშვიდობის, უმთავრესად, „პაციფიზმის თემის“ სრულყოფის საქმეში, მათ ნააზრევს კი სადღეისოდაც, 21-ე საუკუნეში, არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა.

გამოყენებული ლიტერატურა

- nik'oladze, n. (1970). tkhzelebani, tbilisi. (ნიკოლაძე, ნ. (1970). *თხზულებანი*, თბილისი).
- sakartvelos ist'oriis nark'vevebi, (1970). t'. V, irak'li antelavas redaktsiit, tbilisi: „sabch'ota sakartvelo“.
(*საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, (1970). ტ. V, ირაკლი ანთელავას რედაქციით, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“).
- zut'neri, b. (2019). dzirs iaraghi! tbilisi: art'anuji. (ზუტნერი, ბ. (2019). *ძირს იარაგი!* თბილისი: არტანუჯი).